

הרמוניה בין תוכן וסגנון: המונוגרפיה "השלישי" האפשרי" על יצירתו של יואל הופמן, מאת רחל אלבק-גדרון

הלימה מלאה בין תוכן לצורה, בין רעיון לסגנון, היא משאת נפש רומנטית המתקיימת במקרים נדירים מאוד. השיחה הערה על יחסי התוכן והצורה, המתנהלת מאז ימיה הראשונים של תורת הספרות והאסתטיקה, נוכחת ביתר שאת בעבודתם של יוצרים מסוימים, ומגיעה לאחד משיאיה בכתיבתו של יואל הופמן, הקגן הלבן של הספרות העברית בת ימינו, יוצר שנותר מסתורי ובלתי מפורענז גם שנים רבות אחרי שהתפרסם לראשונה בסוף שנות השמונים וקנה לו קהל קוראים קבוע ונלהב, ומקום – אמנם לא מרכזי, אבל בהחלט מקום של כבוד – בקנון העברי החדש. למרבה הפלא, הלימה דומה מתקיימת גם בספר "השלישי האפשרי" מאת ד"ר רחל אלבק-גדרון, מחקר מונוגרפי מעמיק ויפה על יצירתו של יואל הופמן שראה אור השנה, ובדומה למושא המחקר שלו מטשטש גם הוא את הגבול שבין ה'אג'ר המחקרי ליצירתי ובוחר את עבודתו של הופמן מבפנים ולא רק מגקודת המבט הביקורתית-חיצונית.

יואל הופמן, ועל כך תפארתו, היה זר ומוזר לעולם הספרות העברי כבר מתחילת דרכו – אמנם ציפור רבת יופי, אבל גם ציפור משונה. הזרות הזו, שהייתה כמוכחן זרות מרצון, התבטאה לא רק בעצמאות הסגנונית המופלגת שנקט הופמן – עצמאות שפרעה את הסדרים וערכבה באופן חסר תקדים את ה'אג'רים של הפרוזה, הפילוסופיה, המיסטיקה והשירה – אלא גם בכך שהייתה תמיד נטועה בתוך הקשר אידיאליסטי, על-זמני ואל-מקומי, ונשארה כזו גם כשתיארה מקום יומיומי לגמרי, שלא לומר סתמי, כגון רמת גן ("השונרא והשמטרלינג", 2001). ההתעקשות על הזר והנפלה, על הרחוק והלא מוכר, הייתה מסימני ההיכר של עבודתו של הופמן, ויעידו על כך אפילו שמותיהם המשונים והמסקרנים של רבים מספריו: "כריסטוס של דגים", "גוטפּרֶשֶה", "השונרא והשמטרלינג" וכמוכחן *Curriculum Vitae* שהוליד את משוואת הזרות צעד אחד קדימה בלועזיות, צעד חסר תקדים בספרות העברית. הוסיפו על כך את האינטלקטואליות המובהקת של הכתיבה ההופמנית, את הידענות המופלגת שהיא משקפת, את הנוכחות הגבוהה של תורות פילוסופיות מורחיות ומערביות שונות ומשונות, וכמוכחן את האניגמטיות המובנית אל תוך הטקסט, את התחושה שיש סוד גדול ולא מפורענז הנחבא מאחורי השורות הקצרות, המגלות טפח ומסתירות טפחיים – והרי לפניכם חידה ספרותית של ממש.

רחל אלבק-גדרון, ועל כך תפארתה, לא ניגשת לפצח את החידה ההופמנית, כי אם להרחיב ולהעמיק אותה עד שתתבהר מאליה. המונוגרפיה "השלישי האפשרי" בוחרת את יצירתו של הופמן לא רק על ציר הזמן, אלא גם מבפנים, דרך פתיחה של

כמה תמות מפתח המאפיינות את גוף העבודה השלם של הופמן מאז צאתו לאור של ספר הביכורים שלו "ספר יוסף" (1988) ועד היום. משהו על המקוריות, והתעוזה, של גישתה המחקרית של אלבק-גדרון מתבטא כבר בשמה של המונוגרפיה "השלישי האפשרי" ובמוטו של הספר המתייחס אליה:

"חוק השלישי הנמנע" (לטינית: *Principium Tertii Exclusi*) הוא שלישי מבין שלוש האכסיומות של הלוגיקה הקלאסית, ובא לאחר "חוק הזהות" ($A=A$) וחוק הסתירה (לא נכון שמשפט ושילילתו יהיו אמיתיים בעת ובעונה אחת $\sim[A.\sim A]$) החוק גורס כי כל טענה היא אמיתית או שקרית, וכי אין אפשרות שלישית. חוק זה נוסח באופנים שונים על ידי פרמנידס, אריסטו, לייבניץ, ראסל ואחרים.

מעבר למחווה הסגנונית ההופמנית להפליא שבבחירת שם הספר והמוטו הפותח אותו, גם המחווה התוכנית היא הופמנית במובהק: שם הספר, והרעיון הגלום בו, נתלים באילן הגבוה של הפילוסופיה, רק כדי להפריך באופן אלגנטי וחתרני את המסר הפילוסופי הנוקשה: יש אפשרות שלישית! יש מצב אפיסטמולוגי אחר, שאינו אמת או שקר, שאינו עובדה או בדיה. הדרך ההופמנית (שאותה מתארת אלבק-גדרון בפרק ה' של המונוגרפיה הקרוי בשם ההולם "מפעל ההגחכה של הפילוסופיה המערבית") למלל את המצב השלישי הזה היא על ידי ניכוס מלא ואדנותי של כל אופני השיח ועולמות התוכן, והחרכתם זה בזה. להפתעתי הנעימה, גם אלבק-גדרון מעזה לצאת אל מחוץ לגדרי ה'אג'רון והתאוריה המחקריים כדי לנסות ללכוד את הפרפר ההופמני החמקמק ויפה הכנפיים ולהצמיד אותו אל הדף.

המונוגרפיה "אינה מחויבת בהכרח" כפי שמעידה עליה המחברת "לסדר הדיאכרוני של פרסום כתביו [של הופמן] אלא להתפתחות הפנימית הסוגית של היבטים פואטיים בכתיבתו, כמו: הטיפוגרפיה של הטקסט והעמדתו כספר, הומור ונונסנס, צילום ואיור בכתיבו, מקומה של המחשבה הבודהיסטית בכתיבתו, יחסו למסורת המחשבה של המערב, הפרוייקט העברי-יהודי של כתיבתו ועוד" (עמ' 15).

החלוקה התמטית הזו מפותחת יפה בפרקי הספר השונים, שחלקם מתמקדים ביצירה מסוימת של הופמן, אך רובם מתייחסים אל גוף היצירה השלם שלו. כל הפרקים מעניינים, ובייחוד אלה המעזים לשאול שאלות גדולות שאינן נשאלות במחקר אקדמי רגיל ויומיומי כגון: "מהי המולדת שבה מדברים הופמנית? סוגה וקהיליית מוצא בלקסיקון-אפוס של הופמן" או "חמשת הקוראים השונים הסימולטניים שעליך להיות כקורא של הופמן: נונסנס ונרטיב בעבודתו". הדיון בסוגיות השונות הללו, שחלקן מורכבות ורבות פנים, הוא דיון רחב יריעה ומעמיק, תקשורתי ועשיר במובאות, המשאירות את הדיון קרוב אל גוף הטקסט ואינן מאפשרות לו לברוח אל המרחבים המופשטים והריקים של התאוריה. ניכרים בו לא רק הידע הנרחב והרצינות המחקרית